

# L'OBRA DE KARL MARX I ELS DESAFIaments DEL SEGLE XXI

Rebelión

Ricardo Alarcón

III Conferència Internacional "La obra de Carlos Marx y los desafíos del Siglo XXI". 3 de Maig de 2006. Palacio de las Convenciones, La Habana, Cuba.

"Recordem que deia que no n'hi havia prou amb que la idea clamés per fer-se realitat, sinó que era necessari que la realitat també cridés per erigir-se en idea"

Franz Mehring

No intentaré abordar aquí la àmplia i rica producció intel·lectual de Karl Marx, el seu profund anàlisi del capitalisme o dels principals esdeveniments de la seva època ni tampoc ho faré sobre la seva vida exemplar com a lluitador social i dirigent revolucionari. Sé que aquests temes a vostès ja els resulten familiars.

Els proposo, si se'm concedeix la llicència, separar a Marx del marxisme. Amb això faig esment a la necessitat de pensar a Marx des de Marx més que des de qualsevol de les versions del marxisme, imaginar-lo a ell plantejant-se els desafiaments del Segle XXI, apartant l'essencial de la seva obra, del que de la seva obra altres en feren. Enlloc d'embarcar-nos en la mai acabada successió de re-lectures del seu pensament que han acompanyat als qui el reivindiquen com a seu, tan com als que s'obstinen inútilment en enterrar-lo, és necessari rescatar el seu llegat fonamental, allò que li fa transcendir el seu temps per estar aquí i ara, en la lluita per l'emancipació humana.

Agafó com a punt de partida l'advertència, no sempre escoltada, de Rosa Luxemburg: *"L'obra capital de Marx, com tota la seva ideologia, no és cap evangeli en el qual se'ns brinden veritats d'última instància, acabats i perennes, sinó un manantial inesgotable de suggestions per a seguir treballant amb la intel·ligència, per a seguir investigant i lluitant per la veritat"*.

Assumir la seva obra, per sobre de qualsevol altre consideració, com a font d'inspiració i guia per als qui com ell volem no sols interpretar encertadament el món sinó sobretot transformar-lo lluitant fins arribar al socialisme.

No es tracta de trobar en els seus textos cites que semblin útils a l'anàlisi de la realitat contemporània, del capitalisme tal com és avui en dia, una cosa que ell no se'n ocupà ni hagués pogut proposar-s'ho.

La nostra obligació, és valer-nos de tota la seva ideologia i des d'ella construir una teoria i una pràctica que correspongui amb aquesta realitat i contribueixi a transformar-la.

Probablement no existeixi prioritat més alta ni urgència major per als socialistes: definir una concepció estratègica i precisar les tàctiques i els

mètodes de lluita adequats per a enfrontar al capitalisme realment existent. Les eines teòriques a la nostra disposició requereixen ser afilades per al seu us eficaç en aquesta etapa que planteja nous desafiaments al moviment revolucionari.

Aquestes notes no tenen un altre propòsit que contribuir a la discussió d'aquest tema crucial i falten, òbviament, de qualsevol pretensió d'esgotar-lo. Han estat redactades tenint present allò que del gran text inconclús va afirmar també Rosa Luxemburg: *"Inacabats com quedaren, aquests dos volums contenen valors infinitament més preciosos que qualsevol veritat definitiva i perfecta: l'espero per a la tasca del pensament i aquest anàlisi crític de judici de les pròpies idees, que és el que hi ha de més genuï en la teoria que ens ha llegat Karl Marx"*.

Una altre observació indispensable. La necessitat d'elaborar una teoria revolucionària que serveixi a la victòria front al que s'ha donat a conèixer com a globalització neoliberal no té absolutament res a veure amb una pretesa liquidació del marxisme i molt menys amb la imaginària desaparició de la lluita de classes que alguns intentaren convertir en dogmes inamobibles en texts fets a corre cuita que inundaren el planeta a començaments de la última dècada del Segle XX.

La dissolució de la URSS i la fallida del denominat "socialisme real" van donar pas a una operació triomfalista hàbilment desplegada pels principals centres de l'imperialisme que, tot i així, amb prou feines podien ocultar el seu caràcter essencialment defensiu: amb una victòria aparentment total i definitiva, el capitalisme, en realitat, entrava en una nova fase que podia ser terminal en la que les seves contradiccions i limitacions es manifesten amb una crueta no dissimulada i en la que sorgeixen noves, insospitades, possibilitats per a l'acció revolucionària.

Aquesta paradoxa potser explica l'escassa duració d'aquell triomfalisme en el terreny acadèmic. Pocs repeteixen avui aquella tonteria sobre "la fi de la història". No ho fa ni tan sols Fukuyama, més preocupat en aquests dies en criticar el fracàs de la política de Bush que tant li deu, tot i així, a les seves afirmacions. L'actual crisi dins del moviment neoconservador nordamericà suggereix que no són pocs els qui ara es qüestionen si veritablement van ser ells els vencedors de la Guerra Freda.

De la nostra banda s'imposa tanmateix la reflexió autocrítica.

Hem d'admetre els nostres propis errors, sobretot els que serviren d'abonament a la manipulació burgesa de l'enfonsament del model soviètic. Aquest no és el moment per profunditzar en l'anàlisi del fracàs d'una experiència que ja pertany als historiadors. Però sí que resulta ineludible subratllar aquí quelcom que conduí a la derrota i a la seva avantatjosa utilització per l'enemic.

Aquest projecte -independentment de Lenin i de l'esperit creador que va animar els primers anys de la Revolució bolxevic- va reduir el marxisme a una escolàstica determinista i mecanicista, transformà la investigació en dogma, el

pensament en propaganda, fina a atrapar-lo en una esclerosis sense sortida. Va fabricar una "ciència" simplificadora que va creure demostrar que el socialisme es realitzaria inevitablement, per sí mateix, com a ineluctable conseqüència d'una història predeterminada i que aquest socialisme seguiria la seva marxa, també incontestable, conforme a les lleis i regles codificades en un estrany ritual. El socialisme, en resum, era inevitable i invencible, amb ell s'arribaria veritablement a la fi de la història. No qualsevol socialisme sinó aquest en particular, el que en admirable proesa tractaren d'arribar Lenin i els bolxevics, l'enorme significació dels quals ningú podrà arrencar de la memòria del proletariat però que era això, un projecte específic, -es a dir, una obra humana, amb virtuts i defectes, glòries i ombres, resultat d'immensos sacrificis d'un poble concret en circumstàncies i condicions també concretes- i no a la realització d'una idea predestinada i universal.

La conversió de l'experiència soviètica en paradigma per als qui en altres llocs portaven a terme les seves pròpies lluites anticapitalistes, i l'imperiosa obligació de defensar-la front als seus aferrissats i poderosos enemics, va conduir a la subordinació de gran part del moviment revolucionari a la política i als interessos de la URSS que no sempre corresponien amb els dels altres pobles. La guerra freda i la divisió del món en dos blocs d'estats antagònics que s'amenaçaven mútuament amb l'aniquilació nuclear, va reduir al mínim la capacitat del pensament crític i reforçà el dogmatisme.

En honor a la veritat s'ha de rendir homenatge als incomptables homes i dones que sacrificaren les seves vides, la major part en total anonimat i que moriren heroicament en qualsevol racó del planeta defensant al país dels soviets, a la seva política i a la seva aplicació en el propi terreny per equivocada que fos en no pocs casos. Per a ells respecte i admiració. Però ara del què es tracta és de reconèixer les conseqüències molt nocives d'aquesta tendència.

El "seguidisme" va calar de fons en molts, organitzacions i individus, que no pogueren reaccionar racionalment quan es va desplomar el sistema que era sostén de la seva fe. Havien viscut convençuts de ser part d'un conjunt imbatible, amos i administradors de veritats científicament demostrades i marxaven en una entusiasta processó de la que, curiosament, no participava el fundador, qui simplement, amb tota naturalitat, havia aclarit "*je ne suis pas marxiste*".

Enfonsat el mite, antics dogmàtics foren incapaços d'apreciar les noves possibilitats del moviment revolucionari, els espais abans inexistents que era necessari explorar amb audàcia i creativitat. Hi va haver qui, en acrobàcia insuperable, se sumaren als "*vencedors*" convertint la traïció en la seva nova religió.

Però creix el nombre dels inconformes, dels insatisfets, dels que es rebel·len. Tota la retòrica sobre l'hegemonia nordamericana es dona bufetades amb el seu empantanament a Iraq, les insalvables contradiccions i limitacions de la seva economia, el despertar de masses que allà suposaven adormides, i la corrupció i l'esllavissada moral que soscaven el seu sistema polític.

No caminen lluny els seus socis a Europa. Acostumats, ells també, a la disciplina bloquista i al “*seguidisme*” no arriben a descobrir la profunditat de la crisi insuperable del que fou, però ja no és, omnipotent cap.

A Amèrica Llatina i a altres parts del Tercer Món, mentrestant, s'afirmen processos radicals i s'avancen esquemes de concertació que busquen eliminar, o almenys reduir, la dominació imperialista.

El malestar anticapitalista, per primera vegada, es manifesta, al mateix temps per totes bandes, en els països avançats i en els endarrerits i no es redueix sols als proletaris i altres capes explotades. Avui no sols s'expressa en les lluites que podríem anomenar “*clàssiques*” -entre classes i nacions explotades i explotadores- sinó que a elles s'hi agreguen, a vegades amb més ànims, les que exigeixen la salvació del medi ambient, o els drets de la dona i dels discriminats i exclosos per qüestions de sexe, ètnia o religió.

Un conjunt divers, multicolor, en el que no falten contradiccions i paradoxes sorgeix front el sistema dominant. Encara no és l'arc de sant martí que anuncia la fi de la tempesta. El caracteritza l'espontaneïtat, requereix articulació i coherència que han de ser estimulades sense sectarisme, sense arrebatat-li la frescura.

El gran repte dels revolucionaris, dels comunistes, és definir el nostre paper, el lloc que hem d'ocupar en aquesta batalla. Per a això necessitem una teoria.

En aquest sentit s'ha de tornar a la tan coneguda com oblidada definició de Lenin: “*Una encertada teoria revolucionària sols es forma de manera definitiva en estreta connexió amb l'experiència pràctica d'un moviment veritablement de masses i veritablement revolucionari*”.

Aquesta teoria, a escala mundial, no existeix com a quelcom fet, que serveixi de guia en la lluita per substituir l'actual ordre i transformar-lo en direcció al socialisme. La teoria s'ha de formar i la seva formació definitiva ha de realitzar-se en una interrelació constant amb la pràctica, en un procés del que ambdós integren un tot inseparable. Però no es tracta de qualsevol pràctica sinó la d'un moviment que sigui, a la vegada, “*veritablement de masses i veritablement revolucionari*”.

Quan pot un moviment ser definit com a veritablement de masses i quan adquireix la qualitat de veritablement revolucionari? Les respostes no es trobaran en un laboratori d'investigació ni brotaran del debat acadèmic. Les hauran de crear els propis revolucionaris, homes i dones de carn i ossos, actuant des de les masses, construint el seu moviment i tractant de fer-lo cada cop més revolucionari. La vida sencera del genial cap bolxevic pot resumir-se en aquesta tasca.

Una persistent llegenda atribueix a l'autor del Capital haver dit que “*l'home pensa com viu*”, la qual cosa encara repeteixen no pocs militants sense advertir l'error ni els seus efectes paralitzants. La relació entre l'home i el seu entorn és d'importància decisiva per a la ètica i la política i per a comprendre la Onzena

Tesis sobre Feuerbach. Per a transformar el món la clau està en la Tercera Tesis. Recordem les precisions de Marx:

*“La teoria materialista de que els homes són productes de les circumstàncies i de l'educació, i de que, per tant, els homes modificats són producte de circumstàncies diferents i d'una educació modificada, oblida que són els homes, precisament, els que fan que canviïn les circumstàncies i que el propi educador necessita ser educat. Condueix, doncs, forçosament, a la divisió de la societat en dues parts, una de les quals està per sobre de la societat (així, per exemple, en Robert Owen).*

*La coincidència de la modificació de les circumstàncies i de l'activitat humana sols pot concebre's i entendre's racionalment com a **pràctica revolucionària**”.*

En la Segona Declaració de La Habana els cubans vam proclamar que “el deure de tot revolucionari és fer la revolució”. Fer-la significa crear un món nou a partir dels obstacles i limitacions que imposen les circumstàncies, en un incessant batallar en el que ambdós, l'home i la realitat circumdant, s'aniran transformant recíprocament.

## — X —

“Una certa forma de socialisme sorgirà inevitablement de la també inevitable descomposició del capitalisme”

Joseph A. Schumpeter

La predicció que acabo de citar ha estat objecte d'implacables crítiques per part dels pensadors burgesos. Al 1942 era difícil veure la caiguda del capitalisme com a quelcom inevitable. El seu autor, tot i així, no va deixar de creure-hi fins l'últim instant.

Vuit anys després, poc abans de morir, sostenia: *“Marx es va equivocar en el seu diagnòstic sobre la manera en que la societat capitalista s'enfonsaria; però no es va equivocar en la predicció de que finalment s'enfonsaria”.*

Al 1950 el capitalisme nordamericà aconseguia el zenit de la seva hegemonia. Era la única potència nuclear, no va sofrir la devastació que la Guerra Mundial havia causat a tots els demés països desenvolupats, dominava econòmica i políticament a Europa Occidental i a Amèrica Llatina, posseïa una indiscutida superioritat en la ciència i la tecnologia.

A mitjans del segle passat el món era bastant diferent al d'avui. Per camins que probablement ells no sospitaven ara estem més propers al compliment de la profecia en la que coincidiren, paradoxalment, l'autor del Capital i el seu tenaç crític austro-nordamericà.

Ha canviat el protagonista, el subjecte de la història, l'home. La població mundial ha crescut de manera exponencial des dels dies de la publicació del

Manifest Comunista i continua fent-ho. L'home transità desenes de milers d'anys per arribar al primer miler de milions. N'hi va haver prou amb un segle per a triplicar el doble d'aquesta xifra. Cada 25 anys aproximadament se sumen a ella una quantitat semblant a la que totalitzava el planeta quan va néixer Karl Marx.

Al ritme semblant s'esgoten els recursos naturals de la Terra i s'aniquilen, per a sempre, espècies animals i vegetals. L'home és l'únic ser que s'ha dedicat amb tanta ferotgia i eficàcia a destruir la vida.

Canvis climàtics irreversibles, boscos transformats en deserts, aigües enverinades, atmosferes irrespirables, sòls irremediament degradats, inaudites aglomeracions d'éssers humans en urbanitzacions inhabitables i sempre multiplicades, són preocupacions angustioses que integren una realitat abans no coneguda.

Més enllà de les ideologies la gent va descobrint el què és obvi. Al 1992, en la Cumbre de la Tierra Río de Janeiro, els governs i la societat civil ens vam posar d'acord en que per salvar el món era necessari "*canviar els patrons de producció i consum*", paraules subscrietes per molts, inclús Bush pare. Foren paraules, certament. Però impliquen el reconeixement explícit, encara que sigui en el text d'un document, de la necessitat de transformació radical de les relacions entre els homes i entre ells i la naturalesa.

El subjecte, a més, inevitablement es mou. La població augmenta exponencialment però no ho fa per igual en tot el món.

En els anomenats països desenvolupats s'estanca i en alguns inclús tendeix a decreixer. En la resta, en aquella part del món que fou batejada com el Tercer, són més, cada cop molts més, els seus pobladors -tot i la mort prematura, la misèria, la fam- i també els que en espiral inparable, es desplacen cap als enclavaments d'opulència.

El Tercer Món penetra en el Primer. Aquest últim el necessita i a la vegada el rebutja. A Europa i Nordamèrica hi apareix un protagonista indesitjat, un convidat de pedra que exigeix els seus drets.

Mentre aquí duem a terme aquesta important reflexió col·lectiva animats per l'exemple d'un pensador veritablement creador i humanista i tractem de trobar els camins cap a un món millor, el Congrés nordamericà segueix discutint què fer amb els que calculen almenys onze milions de persones -és a dir la població cubana-, els anomenats indocumentats, en busca de formules que els permetin seguir explotant-los mentre els tanquen l'accés a aquella societat.

El fenomen migratori es mantindrà i guanyarà en massivitat en la mateixa mesura que el capitalisme, amb les seves característiques actuals, s'expandeixi per tot el món. El capitalisme no pot aturar-lo com tampoc està en condicions d'abandonar aquestes característiques i molt menys de transformar-se a sí mateix en una altra cosa.

L'Agència Central d'Intel·ligència d'Estats Units ha pronosticat que, com a conseqüència d'aquest fenomen, molt aviat s'hauran produït modificacions profundes en les cultures de varis països d'Europa. La lluita pels drets dels immigrants i contra la discriminació expressada en manifestacions públiques que mobilitzaren a milions de persones i en la històrica protesta del Primer de Maig -data que mai abans s'havia celebrat així a Nordamèrica- situa en primer pla una força política que ja no podrà ser ignorada fàcilment.

La presència de milions de persones discriminades i mancades de drets civils i polítics, planteja un qüestionament essencial que va a les arrels mateixes del sistema polític que Occident ha pretès convertir en model obligatori per a tots. Cada cop més s'incrementa el nombre dels que allà treballen durament, paguen els seus impostos, moren en les seves guerres, però no poden votar ni ser escollits. En la Roma actual es redueix la participació dels ciutadans mentre augmenta constantment la massa dels exclosos, els "bàrbars" moderns. En aquest mateix edifici, recentment, el professor Robert Dahl -destacat apòlogista de l'arquetip capitalista- va reconèixer en tal marginació la mancança principal de la democràcia liberal contemporània.

La fi d'aquesta exclusió, la lluita per la democràcia, incloent específicament la democratització de les societats occidentals, ha de ser una prioritat per a tots els que volen transformar el món. Ella encara és més urgent si ens adonem de l'altre cara del fenomen migratori: juntament amb ell creix també, paral·lelament, l'odi racista, la xenofòbia, que nodreix les tendències feixistitzants, presents avui de manera evident en aquestes societats.

El problema migratori reflexa, en sí mateix, un aspecte del capitalisme actual sobre el que també convé reflexionar. Mentre els emigrants són humiliats i sobreexplotats en els països on van a parar, allí són utilitzats també com a instruments per la opressió dels treballadors locals. Utilitzant-los com l'exèrcit internacional de reserva, desprovistos de drets, i fins ara desorganitzats, ells serveixen per a deprimir els salaris, obligats a acceptar condicions que, com li agrada dir a Bush, el petit, no accepten els treballadors nordamericans.

Alliberar de la seva explotació i discriminació als immigrants esdevé, doncs, quelcom essencial per a l'emancipació dels treballadors en els països desenvolupats. Forjar la unió entre ambdós sectors explotats, en la que hi ha hagut avanços encara insuficients però la importància dels quals no pot ser subestimada, és avui una tasca inemplaçable. Rescatar el paper del sindicat, veritable sostén de la societat civil i garantir el dret de tots els treballadors, sense excepcions, a sindicalitzar-se és indispensable resposta a un capitalisme que cada cop més obertament es desfà de la seva màscara "liberal" i mostra el rostre pervers de la tirania.

S'ha de tancar el pas al feixisme. És precís impedir que aconsegueixi enfrontar en una oposició insensata a les seves víctimes. Que mai més pugui un Nixon mobilitzar als obrers de la construcció contra els joves que, en els anys setanta del passat segle, es rebel·laven contra la guerra de Vietnam. Unir-los és possible. Units els vam veure, a Seattle, oposant-se ambdós a la globalització neoliberal.

S'ha de contribuir a que convergeixin, i és possible proposar-s'ho, aquest és un aspecte crucial del món contemporani i de l'esforç per canviar-lo.

Els pobres tracten d'emigrar cap al món ric per escapar de la pobresa. Els rics, mentrestant, busquen col·locar els seus capitals en els països pobres a fi d'incrementar els seus guanys amb la misèria aliena i inevitablement deprimir les condicions de treball i de vida dels treballadors en els països centrals.

Pocs a Nordamèrica i Europa s'identificarien com a integrants d'una aristocràcia obrera, beneficiària del repartiment de les engrunes provinents de les colònies. Avui es reconeixen més aviat com els derrotats d'un sistema que, entre altres coses, depèn cada cop més del "*outsourcing*" i la maquila i que imposa per tot arreu el dogma del mercat omnipotent i el "*lliure comerç*".

Construir la convergència, per arribar més tard a la unió, entre els explotats del Primer i del Tercer Món, és ara no sols possible sinó necessari.

Però no n'hi ha prou amb treballar per la unitat entre tots els proletaris del món, del Primer i el Tercer, del Sud i del Nord. És indispensable la unió antifeixista, per la democràcia, per la pau i la vida. Esforçar-se per crear noves articulacions, per forjar aliances on sigui possible o mentrestant promoure punts o moments de coincidència entre les diverses forces que avui, per les més diverses motivacions, estan inconformes amb el món tal com és, ha de constituir la guia principal pels revolucionaris.

Esforçar-se perquè flueixin en un mateix torrent el moviment contra la guerra i el que s'enfronta a la globalització i que al seu cabdal s'incorporin tots els discriminats, tots els marginats, és el deure principal, avui dia, dels revolucionaris. És la via per a conquerir un món millor. És el camí per avançar cap al socialisme. Per arribar al socialisme en aquest Segle que haurà de ser necessàriament "*creació heroica*" i com a tal autèntica, independent i per això, diversa, irrepetible.